

۵۰۰

۱

۳۲۰

بوسقن تا

بسم الله الرحمن الرحيم

www.Ketab.ir

ربانی، محمدحسن، ۱۳۴۳ -

سنت‌های کهن حوزه علمیه: با تکیه بر مدرسه آیه‌الله موسوی نژاد / محمدحسن ربانی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۷.

۳۲۰ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۶۱۷) (تاریخ؛ ۴۱۳. زندگی‌نامه و خاطرات؛ ۷۹)

ISBN 978-964-09-1902-6

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا.

کتاب‌نامه: ص. [۲۹۵] - ۲۹۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. موسوی نژاد، سیدمحمد، ۱۳۱۰ - ۱۳۹۵. ۲. حوزه‌های علمیه - ایران - برنامه‌های درسی. ۳. طلاب - ایران - زندگی مذهبی. ۴. مجتهدان و علما - ایران. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان. ج. عنوان: با تکیه بر مدرسه آیه‌الله موسوی نژاد.

۲۹۷ / ۰۷۱

۹ س ۲ ر ۴ / ۷ BP

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۰۶۱۴۱۲

۱۳۹۷

■ موضوع: زندگی‌نامه و خاطرات: ۷۹ (تاریخ: ۴۱۳)

■ گروه مخاطب: - تخصصی (طلاب و دانشجویان)
- عمومی

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۶۱۷

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۶۹۷۱

سنت‌های کهن حوزه علمیّه

با تکیه بر مدرسه آیه‌الله موسوی نژاد

محمدحسن ربانی

بیت
۱۳۹۷

سنت‌های کهن حوزه علمیه

با تکیه بر مدرسه آیه‌الله موسوی نژاد

● نویسنده: محمدحسن ربانی

● ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

● لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

● نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷ ● شمارگان: ۵۰۰ ● بها: ۳۸۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفاییه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۳۷۴۲۱۵۵-۷، فاکس: ۳۷۴۲۱۵۲، تلفن بخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶
❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تان: ۶۶۹۶۹۸۷۸
❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان روسری، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲
❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تان: ۳۲۲۲۰۳۷۰
❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تان: ۳۷۷۴۳۱۷۹
اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و با ارسال درخواست به
E-mail: info@bustaneketab.com پست الکترونیک مؤسسه

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاریانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

● اعضای شورای بررسی آثار ● دبیر شورای کتاب و ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار
● اصلاحات حروف نگاری: اکرم صادقی و حسین محمدی ● صفحه‌آرایی: سکینه ملازاده و احمد مؤتمنی
● نمونه‌خوانی و بازخوانی نهایی متن: محمدجواد مصطفوی ● کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش
● مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی ● طراح جلد: محمود هدایی
● اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری ● اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی ● مدیر تولید: عبدالهادی اشرف
رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۳	پیش‌گفتار.....
----	----------------

بخش اول

سنت‌های کهن حوزه علمی و بایسته‌های امروز

۱۹	فصل اول: مروری کوتاه بر سیر رشد و تعالی حوزه‌های علمی.....
۲۰	اشتغال اصلی راویان.....
۲۲	ارتزاق علمای اهل سنت از حکومت.....
۲۴	آغاز رشد و گسترش روحانیت شیعی از قم.....
۲۵	حمایت‌های صاحب‌بن‌عباد (۳۲۶ - ۳۸۵ق) از روحانیت شیعی.....
۲۶	حوزه علمی بغداد.....
۳۰	نحوه دریافت وجوه شرعی در عصر غیبت.....
۳۴	نحوه پرداخت شهریه طلاب.....
۳۸	آشنایی با شیوه‌های تحصیل در حوزه علمی.....
۴۱	شیوه قرائت متون.....

۴۱	شیوهٔ املا
۴۸	آغاز دورهٔ تقریرنویسی
۵۴	قدرت تدریس آیه‌الله‌العظمیٰ خوئی رحمته‌الله
۵۸	فصل دوم: سنت‌های علم‌آموزی
۵۸	۱. سنت جدّیت و تلاش در علم‌آموزی
۵۹	جدّیت ملامهدی نراقی در تحصیل
۶۰	تلاش شهید ثانی در تعلیم و تعلّم
۶۱	پاسخ درست ملاصالح مازندرانی
۶۱	میزان مطالعهٔ شهید مطهری
۶۲	تکیه بر کیفیت
۶۳	پرهیز از مباحث غیر ضرور و اهمیت به حدیث
۶۵	غربت تفسیر قرآن در حوزه
۶۹	تکیه علما بر حافظه
۷۰	توجه به اصل کیفیت تحصیل
۷۲	سفر برای تحصیل
۷۶	۲. سنت تعطیل‌نشدن دروس
۷۶	تغییر درس‌ها در تعطیلات
۷۷	شب قدر علما
۷۹	مدرسهٔ سیار
۸۰	درس و بحث در زندان
۸۱	۳. سنت حفظ میراث علمی
۸۲	۴. سنت اظهارنظر و نقد و بررسی

۸۳	 تسلط شیخ انصاری بر آرا و اقوال فقهی
۸۴	 تقد، مایه رشد علمی
۸۵	 ۵. سنت دست به قلم بودن
۸۷	 تمجید امام صادق علیه السلام از دست به قلم بودن
۸۷	 علت خوف طلاب از نوشتن
۹۱	 ۶. سنتِ تقریرنویسی
۹۳	 تقریرنویسی در بیان آیه الله فلسفی
۹۴	 علت تفاوت تقریرات آیه الله خوئی رحمته الله
۹۵	 تقدی بر موسوعة الإمام الخوئی رحمته الله
۹۷	 آیه الله شیخ حسین حلی و بی میلی به مرجعیت
۹۸	 جایگاه شاگرد ارشد استاد در درس
۹۹	 رساله نویسی بی رویت
۱۰۱	 ۷. سنت آزادی در گزینش درس و استاد
۱۰۲	 دسترسی به شخصیت های علمی
۱۰۳	 ۸. سنت تدریس محض
۱۰۵	 شرایط استاد شدن
۱۰۶	 نقش تربیتی استاد بر شاگرد
۱۰۸	 حاج شیخ عبدالکریم و عبای پشمی
۱۰۹	 حاج شیخ عبدالکریم و احترام به سادات
۱۱۰	 شهریه را از خودم بگیر
۱۱۱	 ۹. سنتِ استادپروری
۱۱۲	 توجه استادان به دروس سطح

- ۱۱۳..... ۱۰. سنت اجازه‌نامه و انواع آن
- ۱۱۷..... ۱۱. سنت ارزیابی طلبه
- ۱۱۹..... ۱۲. سنت اهتمام به مطالعه
- ۱۲۱..... مطالعه صبح زود
- ۱۲۴..... برکت سحر خیزی
- ۱۲۵..... پیش مطالعه
- ۱۲۵..... ۱۳. سنت گعده علمی
- ۱۲۶..... گعده علمی از نظر رسول خدا ﷺ
- ۱۲۷..... تأکید امام خمینی ره بر گردهمایی علما
- ۱۲۸..... گعده‌های علمی امام خمینی و آیه‌الله خوئی
- ۱۲۹..... جلسه شمس
- ۱۳۰..... ۱۴. سنت مباحثه
- ۱۳۲..... رابطه خاص استاد و شاگردی
- ۱۳۳..... سنت ردّیه‌نویسی
- ۱۳۶..... فصل سوم: سنت‌های اخلاقی
- ۱۳۷..... ۱. سنت درس اخلاق
- ۱۳۸..... نسبت کفایه و درس اخلاق
- ۱۳۹..... ۲. سنت تقوا و خودسازی
- ۱۳۹..... اخلاص؛ شرط اصلی تعلیم و تعلّم
- ۱۴۱..... شیطان؛ دزد ایمان
- ۱۴۲..... زئ طلبگی
- ۱۴۲..... پرهیز از گناه

۱۴۳.....	۳. سنتِ اهتمام به توسل و مستحبات
۱۴۴.....	آثار توسلات در زندگی علما
۱۴۵.....	ادعای مباهله صاحب تفسیر المیزان
۱۴۷.....	شیخ عبدالله مامقانی و تأثیر توسل
۱۴۹.....	مناجات‌ها و توسلات علما در حرم امام علی علیه السلام
۱۵۱.....	۴. سنتِ مهاجرت به وطن و تبلیغ
۱۵۳.....	درخواست مردم برای مبلغ

بخش دوم

مدرسه آیه الله موسوی نژاد رحمته الله علیه

۱۵۷.....	دیباچه
۱۵۹.....	زندگی نامه استاد
۱۶۱.....	موقعیت مکانی و قدمت زمانی مدرسه
۱۶۳.....	ماجرای تأسیس مدرسه از زبان حاج آقا
۱۶۸.....	فصل اول: نظام آموزشی و علمی
۱۶۸.....	آزمون پذیرش
۱۶۹.....	جایگاه ویژه آموزش ادبیات عرب
۱۷۰.....	کتاب‌های درسی ادبیات عرب
۱۷۱.....	درس تجزیه و ترکیب
۱۷۵.....	حاج آقا و تدریس اختصاصی صرف
۱۷۶.....	برخی از استادان باسابقه ادبیات مدرسه
۱۷۹.....	برنامه درسی مدرسه در حوزه فقه و اصول

- ۱۷۹..... فوق برنامه‌های درسی اعتقادات، احکام و تفسیر
- ۱۸۱..... درس اعتقادات آیه الله سیدان
- ۱۸۱..... اهتمام به حدیث
- ۱۸۳..... دیگر برنامه‌های درسی
- ۱۸۵..... درس ویژه شب‌های پنج‌شنبه
- ۱۸۶..... تأکید بر تمرین درس‌ها
- ۱۸۷..... آزادی در انتخاب کتاب درسی
- ۱۸۸..... تأکید بر مباحثه
- ۱۸۸..... اصرار بر تدریس
- ۱۸۹..... نوشتن رساله تحقیقی
- ۱۹۰..... کتاب‌خانه و سالن مطالعه مدرسه
- ۱۹۱..... فصل دوم: نظام اخلاقی - تربیتی مدرسه
- ۱۹۱..... نماز جماعت
- ۱۹۳..... درس اخلاق
- ۱۹۴..... حاج آقا و ظاهر طلاب
- ۱۹۴..... مخالفت با تعطیلات نوروزی
- ۱۹۵..... توجه به تبلیغ طلاب
- ۱۹۶..... جلسه روضه
- ۱۹۶..... دعای کمیل
- ۱۹۷..... جبهه یا کلاس درس؟
- ۱۹۸..... حاج آقا و تکثیر اعلامیه شهدای تبریز
- ۲۰۱..... فصل سوم: شیوه مدیریتی حاج آقا

۲۰۱	حضور مداوم در مدرسه
۲۰۳	دیدار وزیر کشور با مرحوم آیه الله موسوی نژاد
۲۰۴	مدیریت رفاقتی
۲۰۴	پذیرفتن اشتباه و عذرخواهی کردن
۲۰۵	سعه صدر
۲۰۷	توجه به فعالیت های بیرونی طلاب
۲۰۸	جدیت در نظم
۲۱۰	موافقت با مدرک گرفتن طلاب
۲۱۰	استفاده از طلاب در اداره مدرسه
۲۱۲	تسلط بر دروس
۲۱۲	کمترین هزینه، بیشترین بازدهی
۲۱۳	مناعت طبع
۲۱۵	اهتمام در رفع حوایج طلاب
۲۱۷	اهدای نعلین به یکی از استادان
۲۱۸	عیادت از شاگردان
۲۱۹	ارتباط پدر و فرزندی
۲۲۰	پی گیری امور دانش آموختگان
۲۲۰	تعطیلات تابستانی
۲۲۱	مزاح های حاج آقا
۲۲۲	تربیت شدگان مدرسه
۲۲۴	رموز موفقیت حاج آقا
۲۲۶	تمجید مقام معظم رهبری دامنه از آیه الله موسوی نژاد

- ۲۲۸..... تمجید آیه‌الله مجتهدی از مدرسه
- ۲۳۰..... توصیه‌های حاج آقا برای توفیق در آخوندی
- ۲۳۰..... خاطره‌ای از معاشرت حاج آقا با علامه امینی
- ۲۳۱..... آخرین خاطره
- ۲۳۳..... فصل چهارم: پایان یک عمر مجاهدت
- ۲۳۴..... پیام تسلیت آیه‌الله العظمی سیستانی
- ۲۳۵..... پیام تسلیت آیه‌الله العظمی صافی گلپایگانی
- ۲۳۵..... پیام تسلیت آیه‌الله العظمی علوی گرگانی
- ۲۳۶..... پیام تسلیت آیه‌الله العظمی مکارم شیرازی
- ۲۳۷..... پیام تسلیت آیه‌الله سید احمد علم‌الهدی
- ۲۳۷..... پیام تسلیت آیه‌الله سید جعفر سیدان
- ۲۳۸..... پیام تسلیت حجة الاسلام والمسلمین رئیسی
- ۲۳۹..... ضمیمه: مصاحبه مجله حوزه با مرحوم آیه‌الله موسوی نژاد رحمته الله
- ۳۰۲..... قصیده‌ای در سوگ مرحوم
- ۳۰۲..... آیه‌الله موسوی نژاد رحمته الله
- ۳۰۲..... آن سید سند
- ۳۰۶..... یادنامه حضرت استاد
- ۳۰۹..... کتاب‌نامه
- ۳۱۶..... نشریات

پیش‌گفتار

گزیش راه طلبگی و ورود به صنف روحانیت با همان ویژگی خاص آن، نیازمند پایه و اساسی به نام اخلاص است؛ چراکه در طول تاریخ، همواره اخلاص و خدامحوری رمز توفیق روحانیان و طالبان علوم دینی بوده و غیر آن اشتباه است. کسانی که زندگی کرده‌اند تا روحانی باشند، هدف اصلی را دریافته‌اند، نه آنان که روحانی بوده‌اند تا زندگی کنند.^۱ زندگی، پلی است برای رسیدن به علوم الهی، نه این‌که علوم الهی راهی باشد برای زندگی بهتر و کسب مال و منال دنیا. این مهم، همان نکته‌ای است که در برخی روایات اشاره می‌کند که: هر کس، ما را وسیله رفاه در زندگی قرار دهد، تحقیرمان کرده است.

۱. امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «لا تطلب الحیاة لتأکل بل اطلب الاکل لتحیا؛ بخور تا زنده باشی، زنده نباش تا بخوری!» (شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید، ج ۲۰، ص ۳۳۳/۸۲۴). روزی بر دیوار اتوبوسی این جمله از مرحوم آیه‌الله بهجت رحمته الله را دیدم: «ما آمده‌ایم که قیمتی باشیم، نیامده‌ایم که به هر قیمتی زنده باشیم!»

اثر در دست، نوشتاری است دربارهٔ روحانیت، حوزه‌های علمیه و ویژگی‌هایی که در حوزه‌های علمیهٔ قدیم وجود داشته و اینک برخی کم‌رنگ یا محو شده است. به امید آن‌که طلاب، فضلا و دست‌اندرکاران حوزه‌ها در عین حرکت و رشد، به پیشینهٔ خود نیز بنگرند و سنت‌های اصیل حوزه را که حقیقتاً رمز توفیق این سازمان یا مجموعه است، فراموش نکنند.

ابتدا از باب مقدمه، منظری از چگونگی پیدایی و ورود طلاب به حوزهٔ علمیه و مراحل درسی را اشاره کرده و پاره‌ای خاطرات مفید عالمان عامل را از دوره‌های گوناگون نقل می‌کنیم. در ادامه، مجموعهٔ سنت‌های رایج در حوزهٔ کهن شیعی را در دو فصل «سنت‌های علم‌آموزی» و «سنت‌های اخلاقی» خواهیم آورد.

هم‌چنین در بخش دوم، یادی می‌کنیم از عالم وارسته و استاد اخلاق، حضرت آیه‌الله موسوی نژاد رحمته‌الله و مدرسهٔ علمیهٔ ایشان که با پنجاه سال سابقه فعالیت، در دوران معاصر و وجود همهٔ موانع و مشکلات توانست طلاب فاضل و متخلّقی تربیت کند و باقیات الصالحات ارزش‌مندی از خود برجای گذارد.

عمدهٔ مباحث بخش دوم در سه فصل با عنوان «نظام آموزشی و علمی مدرسهٔ حاج آقا»، «نظام اخلاقی - تربیتی مدرسهٔ حاج آقا» و «شیوهٔ مدیریتی حاج آقا موسوی نژاد» سامان یافته است.

لازم می‌دانم از همهٔ عزیزانی که در تدوین این اثر گامی برداشته‌اند؛ خصوصاً ویراستاران محترم حجة الاسلام یوسف مهربان و

مهدی خلیلیان و همه همکاران مؤسسه بوستان کتاب که در چاپ و نشر تلاش مضاعف داشتند تقدیر و تشکر کنم. سعيهم مشکور.

در پایان یادآور می‌شوم که این‌جانب برای علما و دانشمندان احترام خاص قائلم و ادب را بر هر چیزی مقدم می‌دارد، بدین‌جهت واژه آیه‌الله و حجة الاسلام والمسلمین را بسیار آورده‌ام، ولی ویراستاران سخن‌شناس صلاح را بر آن دیدند، که در موارد غیرضروری ذکر نگردد، صلاح مملکت خویش خسروان دانند.

محمدحسن ربانی بیرجندی

مرداد ۱۳۹۵